

OBSERVAȚII ASUPRA POEZIEI LUI CLAUDIAN

DE

N. I. BARBU

Trei factori contribuie la sporirea interesului pentru poezia lui Claudian: în primul rînd, talentul poetului; în al doilea rînd, împrejurările în care a trăit și a scris; în sfîrșit, tezaurul poetic pe care-l avea la îndemînă, cînd și-a compus versurile.

Într-adevăr, după recunoașterea unanimă a învățaților care s-au ocupat de opera lui Claudian, acest poet s-a bucurat de un viguros talent, pus în slujba unui temperament pasionat și a unei vaste culturi. Apoi, Claudian a trăit într-o perioadă de primejdii pentru Roma și de intrigi și dezlănțuirii de patimi politice la curtea imperială, împrejurări care au făcut să vibreze profund cele mai subtile coarde ale sufletului său. În sfîrșit, tezaurul poetic latin i-a pus la îndemînă toate procedeele literare de care avea nevoie, pentru a exprima cele mai fine nuanțe ale gîndirii și simțirii sale.

Poezia lui Claudian merită să fie studiată nu numai pentru că, în studiile făcute pînă acum, nu s-au formulat caracterizări care să pună în lumină cît mai exact cu putință meritele și lipsurile acestui talentat poet, dar nu s-a întreprins, după știrea noastră, un studiu care să privească poezia lui Claudian și în lumina evoluției poeziei latine, din punctul de vedere al perfecționării și amplificării procedeele literare și al forței lor relative de expresivitate artistică.

În ceea ce privește caracterizarea poeziei lui Claudian, s-au spus firește, în tratatele de istoria literaturii și în studiile speciale, lucruri care corespund adevărului. Astfel, Pichon observă, pe bună dreptate, că poetul Claudian s-a ilustrat mai ales prin panegiric și invectivă, în care a dovedit că împărtășește sentimentele și idealurile aristocrației romane, ridicînd în slăvi pe Honoriu și pe Stilicho și detestînd atît dușmanii conducerii din exterior ai Romei — Gildon și Alaric — cît și pe cei din interior: Rufin și Eutropius. Claudian, spune mai departe Pichon, întrebuintează toate procedeele clasice, și în primul rînd, mitologia, adesea abuzînd de acest procedeu literar, fiind absolut convins de forța de expresie a procedeele pe care le folosește. Sentimentele de ură ale lui Claudian, observă același istoric literar, sînt « feroce ». El este tot atît de pasionat și în sentimentele sale de admirație.

Berthaut și Georjin¹ observă că, în ciuda imitațiilor din marii clasici și a tonului declamatoriu, Claudian dă dovadă de imaginație fecundă, de suflu poetic puternic, de sensibilitate vibrantă. Rostagni², ca și autorii deja menționați, îi recunoaște lui Claudian exuberanță, strălucire, fantezie, culoare, apreciind pozitiv poemele mitologice *De raptu Proserpinae* și *Gigantomachia*, pe care Pichon³ le asimilează celor mai proaste pagini din Ovidiu. Tronski⁴ spune despre Claudian că era patetic, liric, bogat în aparatul mitologic, ca și Statius. Deratani⁵ observă că poetul a fost un pasionat admirator al gloriei Romei.

Atât tratatele de istoria literaturii cât și studiile speciale⁶ fac asupra poeziei lui Claudian aprecieri și constatări juste, dar caracterizările sînt prea generale, iar constatările de amănunt nu sînt întotdeauna concludente. De pildă, este exact să spunem că Claudian întrebuințează adesea prea mult mitologia, că folosește procedee literare împrumutate clasicilor, că are imaginație și este pasionat, dar aceste constatări nu răspund următoarelor întrebări: în ce măsură întrebuințează Claudian diferite procedee literare în diferite bucăți și care este forța de plasticizare poetică a fiecăruia, care dintre procedeele literare amintite contribuie în cel mai înalt grad la exprimarea artistică a conținutului sau o împiedică; cum ne apare poezia lui Claudian în comparație cu alte opere reprezentative din trecut; cum ne apare poezia lui Claudian în lumina teoriilor antice despre artă, în general, și despre poezie, în special. Vom încerca, în cele ce urmează, să dăm răspuns acestor întrebări.

Socotim că pentru a înțelege mai ușor anumite aspecte ale problemei, trebuie amintit că poetul Claudius Claudianus s-a născut la Alexandria pe la 375 e.n. În prima tinerețe poetul a vorbit și scris grecește. Limba latină și-a însușit-o mai târziu, așa cum ne spune el însuși în *Panegiricul închinat lui Olybrius și Probinus*, consuli în 395. Se pare că cel mai târziu pe la 394 el era la Roma. Foarte curînd după sosirea sa în capitala lumii de atunci poetul s-a făcut stimat prin versurile sale la curtea imperială. Se știe că, nu după mult timp de la sosirea sa la Roma, în 3 ianuarie 395, Claudian s-a dus la Alexandria, unde locuia Teodosiu.

Atunci a fost însărcinat cu mai multe misiuni diplomatice în diferite părți ale imperiului. Lui Teodosiu îi urmează Honoriu și Arcadiu, care împart imperiul: Honoriu domnește în partea de apus a imperiului, iar Arcadiu în răsărit. Claudian și-a atras îndeosebi simpatia lui Stilicho, a cărui fiică era soția lui Honoriu.

Faptele de mai sus ne vor ajuta să înțelegem că, în afară de poemele epice — *De raptu Proserpinae* și *Gigantomachia* — Claudian a scris o serie de poezii ocazionale, care proslăveau sau atacau persoane politice ale vremii. Grupate pe genuri literare poeziile lui Claudian sînt: 1) panegirice: *In consulatum Probrini atque Olibrii. In tertium consulatum Honorii. In quartum consulatum Honorii. In consulatum Flavii Malii Theodori. In consulatum Stilichonis. Laudes Serenae*; 2) invective:

¹ *Histoire illustrée de la littérature latine*, 1926, p. 460.

² *Lineamenti di storia della letteratura latina*, 1951, p. 312.

³ R. Pichon, *Hist. litt. lat.*, p. 815—823.

⁴ *История античной литературы*, 1951, p. 489.

⁵ *История римской литературы*, 1954, p. 525.

⁶ De ex. A. Marsili, *Roma nella poesia di Claudiano*, *Antiquitas*, I, 2 (1946), p. 3—24 și *Personificazioni e cadri allegorici in Claudiano*, *ibid.* (1946), 3—4, p. 49—55. V. Cremona, *Originalità e sentimento letterario nella poesia di Claudiano*, în *Studi di filologia classica di Bologna*, I (1948), p. 33—70. S. Gennaro, *Lucrezio e l'apologetica latina in Claudiano*, în *Miscellanea de lett.*, Catania, 1957, p. 5—60. H. L. Levy, *Thems of encomium and invective in Claudian*, în *Trans. and Proceed. of the Amer. Philol. Ass.*, 1958, p. 33—47.

In Rufinum și *In Eutropium*; 3) scurte poeme epice: *De bello Gildonico* și *De bello Gothico*; 4) cinci epistole: *Deprecatio ad Hadrianum praefectum praetorio*; *ad Serenam*; *ad Probinum*; *ad Olybrium*; *ad Gennatium*; 5) șapte idile: *Phoenix*, *Hystris*, *Torpedo*, *Nilus*, *Magnes*, *Aponus*, *De piis fratribus et eorum statu*, *quae sunt apud Catinam*; 6) cincizeci de epigrame (poezii scurte cu conținut variat).

Este firesc ca, în tratatele de istoria literaturii și în unele studii de amănunt, poeziile lui Claudian să fie analizate pe genuri, așa cum le-am înșirat mai sus. Noi însă vom adopta o altă ordine și anume vom începe cu acelea care sînt cel mai mult încărcate de ornamente poetice, în care tezaurul poetic tradițional a fost utilizat la maximum de către autorul lor, terminînd cu acelea în care poetul a făcut foarte puțin uz de procedeele literare și stilistice consacrate.

Creдем că una dintre cele mai reprezentative bucăți foarte încărcate cu ornamente poetice tradiționale este *De bello Gothico*. Analiza mai amănunțită a acestei poezii ne va înlesni o vedere de ansamblu asupra întregii categorii din care face parte.

Este necesar să amintim că în anul 402 e.n., în timp ce armata romană era ocupată în Rhetia, Alaric trece Alpii, se îndreaptă spre Mediolanum. Aici se afla Honoriu, care se refugiază în cetatea Asta, unde este asediat. Stilicho, de îndată ce a fost informat de acțiunile lui Alaric, s-a dus în Rhetia, a îmbărbătat pe ostași și, în fruntea oștirii, a venit și a eliberat pe Honoriu de încercuire. Lupta între oștile lui Alaric și cele romane s-a dat la Pollentia. Alanii, care luptau sub comanda lui Stilicho, pierzîndu-și comandantul, începuseră să se replieze, dar Stilicho, intervenind cu pedestrima, a dobîndit victoria.

Cercetînd compoziția acestei poezii, trebuie mai întîi să observăm, că, dintre toate calitățile lui Stilicho pe care poetul încearcă să le pună în lumină, primul loc îl ocupă vitejia și capacitatea lui de comandant, hotărîtoare în bătălia împotriva lui Alaric și în obținerea victoriei. Ar fi fost foarte firesc deci ca poetul să-și fi concentrat atenția — acordînd spațiul necesar — asupra bătăliei împotriva lui Alaric. Care este realitatea? Din 647 de versuri, cite numără poemul, peste 250, deci aproape o treime, sînt consacrate unor exemple de viteji și vitejii luate din mitologie și din istoria Romei cu care poetul compară biruința lui Stilicho. Bătăliei propriu-zise nu-i sînt acordate decît versurile 598—615, adică 18 versuri. Prin urmare tocmai faptului esențial îi este acordat cel mai mic număr de versuri. O primă constatare deci. Dacă cercetăm împletirea expunerii faptelor din mitologie și din trecutul Romei cu cele săvîrșite de Stilicho, se impune constatarea că nici chiar acțiunile săvîrșite de învingătorul lui Alaric înainte de bătălia finală nu se desprind cu destulă intensitate, ci obiectul comparat, acțiunile lui Stilicho, sînt puse în umbră, de insistența cu care sînt expuse acțiunile din mitologie și din trecutul Romei. Iată un exemplu luat din istoria Romei:

Sublimi certe Curium canit ore uetustas,
 Aeaciden Italo pepulit qui litore Pyrrhum:
 Nec magis insignis Pauli Mariique triumphus,
 Qui captos niueis reges egere quadrigis.
 Plus fuga laudatur Pyrrhi quam uincula Iugurthae;
 Et quamuis gemina fessum iam clade fugarint,
 Pectora Fabricii donis inuicta uel armis,
 Plena datur Curio pulsi uictoria Pyrrhi.
 Quanto maius opus solo Stilichone peractum

Cernimus! Hic ualidam gentem quam dura niuosi
 Educat Vrsa plagis, non Chaonas atque Molossos,
 Quos Epirus alit, nec Dodonaea subegit
 Agmina, fatidicum frustra iactantia quercum.
 Primus fulmineum lento luctamine Poenum
 Compressit Fabius; campo post ausus aperto
 Marcellus uinci docuit, sed tertia uirtus
 Scipiadae Latiis tandem deterruit oris.
 Unus in hoc Stilicho diuersis artibus hoste
 Tres potuit superare duces fregitque furentem.

(v. 124—142)

Pentru ca cititorul să aibă conștiința și sentimentul măreției victoriei reputate de Stilicho în comparație cu cele dobândite de comandanții evocați, se cere desigur o cât de sumară cunoaștere a faptelor și oamenilor menționați. Presupunând că o are, el constată că victoriile amintite sînt diferite ca amploare și importanță; iar izbînda lui Stilicho nu este pusă într-o strictă paralelă cu nici una dintre ele. Și totuși comparația lui Stilicho, comandant de oști, cu alți comandanți de oști pare mai expresivă, fiindcă este mai firească, decît comparația cu Tiphys sau cu Iupiter.

Se poate spune deci că strălucirea ornamentelor poetice analizate, luate din mitologie și din istoria Romei, întrece pe aceea a lucrului împodobit. Dintre ornamentele menționate, cele mai potrivite cu subiectul sînt exemplele luate din istoria Romei, cărora poetul le consacră cel mai mare număr de versuri. Poetul mai întrebuintează și alte procedee literare, precum: personificarea Romei, sub chipul unei bătrîne încărcate de glorie, dar îndurerate de prezent (v. 50—103); prodigii, evocate de poporul cuprins de frică (v. 226—266); comparații cu fenomene din natură și cu ființe (v. 366—379); (405—412) și, în sfîrșit, procedeu comun retoricii, discursuri, narațiuni, descrieri (v. 269—313; 380—399; 488—549; 560—578). Cel mai mare număr de versuri dintre aceste procedee îl ocupă discursul și cel mai puțin numeros — comparațiile.

Discursurile sînt, în general, construite după rețetele retoricii, pline de patos, dar nepotrivite cu situația. De pildă, Stilicho le amintește goților (v. 379 și urm.) despre victoria reputată de romani împotriva lui Filip, regele Macedoniei, tocmai pe vremea dezastrelor de la Trebia și Cannae. Goții ar fi trebuit să cunoască bine istoria Romei, pentru a-și putea da seama de implicațiile avertismentului concis pe care-l dă Stilicho prin evocarea victoriei romanilor asupra lui Filip. Dacă punem în paralelă ornamentele literare analizate cu narațiile faptelor și descrierilor unor lucruri legate direct de victoria lui Stilicho, citate mai sus, nu putem să nu constatăm că în cea mai înaltă armonie cu subiectul sînt descrierile și narațiile faptelor însăși ale lui Stilicho, cărora, dacă Claudian le-ar fi acordat spațiul și importanța cuvenită, ar fi făcut într-adevăr din acest panegiric o operă de artă.

Constatările acestea sînt confirmate și de alte panegirice și invective.

Pentru a înțelege mai ușor analiza, grupăm referințele pe procedeele literare întrebuintate.

1. *Elementul mitologic.* Pentru a înăbuși răscoala lui Gildo, în Africa, este nevoie ca Roma să se prosternze umilă în fața lui Iupiter, cerîndu-i nu glorie, ca altădată, ci pîine; este nevoie ca toți zeii, în frunte cu Cibeles, să-l roage și să apară, personificată, și Africa. Așadar pentru un răzvrătit oarecare tot Olimpul este pus în mișcare, iar Roma, pur și simplu, cerșește hrana cea de toate zilele.

În prima carte de invective împotriva lui Rufinus, din totalul de 367 de versuri, 120 sînt consacrate uneltirilor Infernului¹, puse la cale de furia Alecto, împotriva imperiului roman. Toți monștrii se adună și, după patetice dezbateri, Megaera îl propune pe Rufinus.

Asemenea exemple sînt, socotim, îndeajuns, spre a ilustra constatarea că Claudian, în cele mai multe poezii ocazionale, panegirice sau invective, a dat o prea mare extindere elementului mitologic, prezentînd zeii și eroii în situații aproape comice, fără să izbutească a înălța pe cei lăudați, deoarece ei sînt prea mici față de fastuoasa haină mitologică, în care încearcă să-i îmbrace poetul.

2. *Personificările*. Sînt, relativ, destul de numeroase, deși nu egalează cantitativ personajele mitologice. Ne apar personificate: *Roma, Tibrul, Africa, Iustitia*. Din punctul de vedere artistic-literar, aceste personificări, reprezentînd obiecte concrete, Roma, Tibrul, Africa sau abstracțiuni uzuale, sînt într-o mult mai strînsă legătură cu subiectul și cu sensibilitatea cititorului decît zeii și eroii mitologiei. Astfel, este firesc ca Roma să înconjoare pe Honoriu « cu întreg senatul »² sau să se teamă de înfometare în timpul răzvrătirii lui Gildo³, sau să-și privească mîndră dușmanul înfrînt⁴ sau ca Africa, scoțînd gemete, cu hainele sfișiate, cu părul în dezordine, să se plîngă de neleguirile lui Gildo⁵, ca Tibrul, entuziasmat de intrarea în funcția de consul a lui Probinus și Olybrius, să cheme Naiadele la sărbătoare⁶. Întrebuințînd acest procedeu literar, oricît de disproporționate sînt adesea acțiunile în raport cu cauzele — ne referim la Roma care se prosternă umilă în fața lui Iupiter, cerîndu-i pîine — poetul a făcut totuși un efort de a poetiza realități prea bine cunoscute de cititori și, prin aceasta, s-a apropiat de firesc.

3. *Exemplele luate din istoria Romei*. Procedeu evocării unor personalități încărcate de glorie din istoria Romei nu cerea cititorului nici un efort de imaginație, ci numai cunoașterea acestor personalități. Astfel, Claudian, elogiînd virtuțile Serenei, spre a le pune și mai mult în lumină prin contrast, spune:

Et grauis incumbens casto Lucretia ferro
Vulnere quae proprio facinus testata tyranni
Armauit patriae iustos in bella dolores,
Exule Tarquinio, memorandaque concidit, uno
Vlta pudicitiam libertatemque cruore (*Laus Serenae*, v. 153—157).

Iată un fapt istoric și mai apropiat de cititor:

Sed quid ego Hannibalem contra Pyrrhumque tot annis
Certatum memorem? Cum uilis Spartacus omne
Per latus Italiae ferro bacchatus et igni
Consulibusque palam toties congressus, inertes
Exuerit castris dominos et strage pudenda
Fuderit imbelles aquilas seruilibus armis,
Nos, terrarum expertes et luxu mollior aetas,
Deficimus queruli, si bos abductus aratro,
Si libata seges.

(*De bello Gothico*, v. 154—162)

¹ *In Rufinum*, I 24—163.

² *In quartum consulatum Honorii*, 583.

³ *De bello Gildonico*, 17.

⁴ *De bello Gothico*, 77.

⁵ *Ibid.*, 139 și urm.

⁶ *In Probinii et Olybrii consulatum*, 225 și urm.

Hannibal, Pyrrhus, Spartacus, Marcellus, Fabius și alte personalități din istoria Romei fuseseră oameni, trăiseră și luptaseră, deci comparația lui Stilicho sau Honoriu cu ei nu avea nimic nefiresc, dar, deoarece lucrurile comparate sînt totuși diferite, cerînd un serios efort intelectual din partea cititorului, comparația nu-și atinge pe deplin scopul urmărit de poet.

Deci, dintre cele trei procedee literare menționate mai sus, cele mai îndepărtate de subiect sînt exemplele din mitologie; cu mult mai aproape de înțelegerea și simțirea cititorului sînt personificările de orașe, provincii sau abstracțiuni, iar cele mai firești sînt exemplele din istoria Romei.

Oricare ar fi însă forța de expresie artistică a acestor procedee literare, cele mai puternice, dacă sînt folosite cu artă, rămîn totuși narațiunea, descrierea, dialogul, discursul, portretul personajelor însăși despre care este vorba în diferitele bucăți.

În această privință, Claudian dovedește un viguros talent, un înalt patos și, cu puține excepții, mai ales cînd este vorba de discurs, un artist cu gust.

Narațiunea expune fapte, iar descrierea prezintă lucruri, oameni, peisaje, rapid, colorat, plastic, concis; discursul, deși adesea cam lung și nu întotdeauna firesc, izbuteste să dea ideilor, prin apropieri neobișnuite, o prospețime și o vigoare, nu prea des întîlnite, iar dialogul solemn, sărbătorec și, adesea, declamatoriu, nu cuprinde aproape niciodată replici scurte.

4. *Narațiunea*. Pentru a menaja spațiul, dăm ca exemplu narațiunea suferințelor îndurate de soldații lui Stilicho, în timpul trecerii Alpilor, împletită cu descrierea peisajelor alpine:

Sed latus Hesperiae quo Rhetia iungitur orae
Praeruptis ferit astra iugis, panditque terrendam
Vix aestate uiam: multi ceu Gorgone uisa
Obriguere gelu: multos hausere profundae
Vasta mole niues, cumque ipsis saepe iuuencis
Naufraga candenti merguntur plaustra barathro
Interdum glacie subitam labente ruinam
Mons dedit et tepidis fundamina subruit Austris
Pendenti malefida solo. Per talia tendit
Frigoribus mediis Stilicho loca: nulla Lyei
Pocula; rara Ceres; raptos contentus in armis
Delibasse cibos, madidoque oneratus amictu
Argentem pulsabat equum; nec mollia fesso
Strata dedere torum; tenebris si caeca repressit
Nox iter, aut spelaea subit metuenda ferarum
Aut pastorali iacuit sub culmine fultus
Ceruicem clypeo. Stat pallidus, hospite magno,
Pastor et ignoto praeclarum nomine uultum
Rustica sordenti genitrix ostendit alumno.

(*De bello Gothico*, 340–350)

Rapiditate, pregnanță, culoare, patos înalt sînt caracteristicile esențiale ale acestui fragment în care narațiunea se îmbină cu descrierea.

5. *Portretul*. Iată acum și cîteva versuri în care poetul face portretul lui Stilicho:

... mens ardua semper
A puero tenerisque et iam fulgebat in annis
Fortunae maioris honos: erectus et acer,

Nil breue moliri, nullis haerere potentum
 Liminibus fatisque loqui iam digna futuris
 Iam tum conspicuus, iam tum uenerabilis ibas
 Spondebantque ducem celsi nitor igneus oris
 Membrorumque modus, qualem nec carmina fingunt
 Semideis, quacumque alte gradereris in Vrbe,
 Cadentes spatiis assurgentesque uidebas,
 Quamuis miles adhuc: taciti suffragia uulgi
 Iam tibi detulerant quidquid mox debuit aula¹.

După cum se vede, portretul în mare parte concentrat, cuprinde și punerea în comparație a copilăriei lui Stilicho cu maturitatea și a aprecierilor poporului de rînd cu constatările împăratului.

Nu este nevoie să reluăm celelalte exemple, spre a conchide că, în această primă categorie de poezii, ornamentele străine de subiect, împrumutate tezaurului poetic și retoric, departe de a intensifica sentimentele de admirație ale cititorului pentru faptele și oamenii proslăviți, constituiau un balast greoi, învechit, care împiedică pe cititor să vadă esențialul.

Din fericire pentru gloria lui Claudian, poetul a compus și o serie de panegirice, invective, și, trebuie să menționăm aici, și idile, în care elementele de mitologie sau din trecutul Romei sînt cu totul absente sau reduse la maximum.

De pildă, în cartea a doua de invective împotriva lui Rufinus, poetul se grăbește să intre în miezul faptelor și, după ce arată, în șase versuri, liniștea stabilită în imperiu după victoria raportată de Stilicho la Pollentia, continuă: « Rufinus — căci crudele crime nu rabdă liniștea și gîtlejul pîngărit nu suferă setea — începe iarăși să aprindă pămîntul și să dea lovituri păcii, prin obișnuitele răscoale. El își vorbește așa: « Cum îmi voi mai apăra viața nesigură? Prin ce mijloace voi putea să îndepărtez atîtea valuri amenințătoare?... »². Urmează două întrebări de același fel, apoi expunerea hotărîrii de a nu lăsa să-i scape puterea decît o dată cu viața și poetul trece la nararea faptelor.

Narațiunile sînt, în general, scurte, cu accente dramatice, presărate cu detalii pitorești. Iară reacțiunea barbarilor la sosirea lui Stilicho:

Vix Alpes transgressus erat, nec iam amplius errat
 Barbarus aduentumque tremens se cogit in unam
 Planitiem tutoque includit pascua gyro.
 Tum duplicem fossam, non exsuperabile uallum
 Asperat alternis sudibus murique locata
 In speciem caesis obtendit plaustra iuuencis³.

Tot așa, în narațiunea uciderii lui Rufinus (v. 367—404) se reflectă marile calități și micile defecte ale întregului poem, deci și ale celorlalte procedee literare. Printre calități cităm: rapiditatea succesiunii faptelor; alegerea amănuntelor esențiale, care redau pregnant prefăcătoria, dorința de putere și apoi surpriza tragică a lui Rufinus, ura și perfectă execuție a planului încercuirii de către soldați, dramatismul uciderii. Printre micile defecte cităm: ușorul retorism al întrebărilor puse de

¹ *De laudibus Stilichonis*, I, 39—50.

² v. 7—13.

³ *In Rufinum*, II, 124—129.

vocea parcă venită de sus și de ostașul care-l ucide; insistența relativ lungă asupra săbiilor care se îndreptau din toate părțile spre Rufinus. În textul citat se găsesc și trei comparații, luate din domeniul vânătorii și al pescuitului. Toate sînt redatate concis, pregnant și servesc într-adevăr să plasticizeze artistic imaginea.

Această carte a doua de invective ne arată că Claudian putea să se elibereze de balastul exemplurilor luate din mitologie și din trecutul Romei și să scrie versuri de o înaltă valoare artistică.

De aceeași forță și valoare artistică sînt și panegiricele: *De tertio consulatu Honorii*, cele două cărți *De laudibus Stilichonis* și idilele *Phoenix*, *Hystris*, *Nilus*.

La capătul acestei analize, am putut constata că: 1) nu toate procedeele împrumutate de Claudian tezaurului literar, constituit cu mulți ani înaintea lui, au aceeași forță de expresivitate poetică; 2) cele mai expresive procedee sînt narațiunile, descrierile, discursurile, portretele care prezintă fapte, oameni, lucruri, idei în legătură directă cu subiectul tratat; 3) cu cît poetul se îndepărtează, în comparații, de la natura înconjurătoare și de la viața de toate zilele, spre trecutul Romei și apoi, spre mitologie, cu atît forța de expresivitate artistică descrește și, de multe ori, în loc de patetic și sublim, poetul obține ridicolul. Prin urmare, dintre toate veșmintele poetice de sărbătoare, prin care poetul încearcă să dea strălucire ideilor, cel mai nepotrivit este, în ordine cronologică, cel mai vechi: mitologia, adică comparațiile luate din mitologie, și cu cît poetul se apropie de viața contemporană, prin exemplificări luate din trecutul Romei și prin personificarea unor orașe, provincii, rîuri, abstracțiuni, cu atît forța de plasticizare conferită evenimentelor și ideilor de procedeele întrebuințate sporește.

S-ar putea obiecta că aceste constatări sînt nu numai subiective, ci făcute în anul 1962 e.n., adică la o depărtare de un mileniu și jumătate de Claudian, pe vremea căruia altele erau concepțiile estetice ale lumii culte.

Obiecția se dovedește însă a fi numai o deducție logică, de vreme ce constatările de mai sus sînt confirmate de două grupe de factori: 1) practicile poezilor anteriori lui Claudian, 2) teoriile estetice antice.

Intrucît panegiricele și invectivele lui Claudian cuprind un caracterizat accent epic, ne vom referi, în ceea ce privește aparatul mitologic, în primul rînd, la autorii de epopei. Puținele fragmente ne împiedică să ne dăm seama în amănunt de felul cum au știut Naeuius și Ennius să îmbine mitologia cu istoria, deși, în general, se afirmă, socotim cu multă șansă de adevăr, că cele două elemente erau mai mult juxtapuse decît contopite. În orice caz, se recunoaște unanim că Vergiliu a izbutit să îmbine mitologia cu istoria prin aceea că a cîntat prezentul din pragul mitului. Era mult mai firesc ca Venus să-l protejeze pe Enea, erou legendar, decît ca Muzele să-i arate lui Ennius numele generalilor care se bătuseră împotriva lui Filip, regele Macedoniei. Lucan a simțit însă nepotrivirea dintre aparatul mitologic și realitatea istorică și a renunțat la farmecele poetice ale Olimpului. Mitologia exercita însă o atracție asupra publicului roman, încît Petroniu a protestat cu vehemență împotriva inovației lui Lucan, deși autorul *Pharsaliei* intuise un adevăr artistic prețios. Silius Italicus a revenit iarăși la procedeele lui Naeuius și Ennius. Marțial, deși găsește cuvinte de laudă pentru opera lui Silius¹, totuși protestează vehement împotriva poezilor care-și luau subiecte din mitologie, cîntînd pe Thyestes sau pe Niobe sau pe Andromaha, Scilele, pe Attis, pe Endimion. Poetul le reproșează

¹ IV, 14 și VII, 63.

că tratează monștrii¹ și îndeamnă pe cititorii lor să citească epigramele lui care « au gustul vieții ». Nu trebuie neglijată nici admirația pe care o are Marțial pentru Lucan. Același protest împotriva abuzului de subiecte mitologice tratate de poeți mari sau mici ridică și Iuvenal², când vorbește despre dezgustul pe care i-l provoacă « un uriaș Telephus » sau un « Orestes scris pe toată pagina pînă la sfîrșit și încă neterminat ». Prin urmare, Marțial și Iuvenal protestează împotriva abuzului de mitologie, chiar cînd este vorba despre opere care tratau subiecte mitologice. Cu atît mai mult trebuie să fi simțit ei artificialitatea elementului mitologic în opere cu subiect istoric. În orice caz, pentru noi este prețioasă constatarea că atît Vergiliu, cît și Lucan își dăduseră seama de discrepanța dintre lumea mitologică și lumea realității imediate și că Marțial și Iuvenal își exprimaseră direct dezgustul împotriva abuzului de mitologie, îndepărtată de viața actuală și realitatea înconjurătoare, care, așa cum se exprima Marțial, « are gustul vieții ».

Împotriva abuzului de exemple luate din trecutul Romei, protestează Iuvenal în versul:

Et nos ergo manum ferulae subduximus, et nos
 Consilium dedimus Sullae, priuatus ut altum
 Dormiret; stulta est clementia, cum tot ubique
 Vatibus occurras, periturae parcere chartae?³

Din cele expuse mai sus, se vede că, încă de pe vremea lui Vergiliu și Lucan, dacă nu și mai înainte, se simțise discordanța dintre mitologie și realitatea istorică, dintre forța artistică a exemplelor luate din mitologie, și chiar din trecutul Romei, și aceea a realității și vieții actuale, care se impune prin vigoarea ei însăși.

Prin urmare ierarhia artistică pe care am stabilit-o noi mai sus între cele două grupe de procedee literare întrebuițate de Claudian — exemple luate din mitologie, exemple luate din trecutul Romei, personificări, pe de o parte — și narațiuni, descrieri, portrete, discursuri în legătură directă cu subiectul — se găsește confirmată și de poeții romani.

În ceea ce privește teoriile estetice antice, ne vom mărgini a cita cîteva pasaje din *Ars poetica*, în care Horațiu se referă la ornamentele poetice care n-au o strînsă legătură cu subiectul. În versurile 14—18 ale *Artei poetice*, autorul *Odelor* vorbește despre poezii care tratează un subiect de mare gravitate epică sau lirică, *magna professus*, și care, dorind să dea o mai mare strălucire expunerii, inserează descrierea dumbrăvii și altarului Dianei, sau un pîrîu care șerpuiește printre ogoare rodnice sau fluviul Rhin sau curcubeul. Pentru Horațiu aceste digresiuni sînt ca niște petice distonante pe haina gravă a poemului. Cel care face exces de ornamente, spre a da o cît mai mare variație subiectului — *Qui variare cupit rem prodigialiter unam* — ajunge, pînă la urmă, să picteze delfinul în pădure și mistrețul printre valuri (v. 29—30). În versurile 374—378, poetul compară ornamentele poetice distonante cu o *symphonia discors* și cu *papauer* amestecat cu miere de Sardes care face o impresie dezagreabilă, *offendunt*, la o masă plăcută, *inter gratas mensas*, fiindcă cina putea fi dusă la bun sfîrșit și fără aceste ingrediente. Ideile cu privire la unitatea operei artistice sînt exprimate lapidar de poet în cuvintele:

Denique sit quod vis, simplex dumtaxat et unum (v. 23).

¹ X, 4; IV, 49.

² I, 1—14.

³ I, 15—18.

Se vede deci lămurit că Horațiu — care exprimă punctul de vedere al multor literați și teoreticieni ai artei din antichitate — își dădea bine seama de impresia neplăcută pe care o făceau anumite ornamente poetice străine de subiect.

În concluzie se poate spune că:

1. Claudian a scris poezii în care ornamentele poetice tradiționale — mitologia, exemplele luate din trecutul Romei, personificările de rîuri, orașe, provincii și abstracțiuni — constituie un balast greoi, care strică unitatea operei.

2. Nu toate procedeele menționate sînt în același raport cu subiectul, ci cele mai îndepărtate de subiect, care distonează în cel mai înalt grad cu subiectul, sînt exemplele luate din mitologie și cele mai puțin distonante sînt personificările unor elemente în strînsă legătură cu subiectul.

3. Claudian a scris și poezii în care utilizarea acestor ornamente este sau total absentă sau redusă la minimum, subiectul este unitar tratat, iar forța de impresi-onare estetică maximă.

4. Aceste judecăți de valoare sînt sprijinite și de practica și teoria unor poeți antici, care și-au dat seama că ornamentele literare în discuție constituiau un balast pentru opere cu subiecte luate din realitatea imediată.

DE CLAVDIANI CARMINIS ARTE

SVMMARIVM

Multi, inter quos R. Pichon, Berthaut et Georgin, Deratani, Rostagni, Tronski primario loco sunt, de Claudiani arte carminis distincte ornateque disputaerunt, cum autem quae essent ea quae facerent ut Claudiani carminis ars insignes notas inter omnes latinos poetas haberet et quomodo uates omnibus poetici thesauri longis saeculis constituti rationibus usus esset non monstrarent, nobis esse operae praetium de huius poetae uersibus quaerere uisum est. Diligenter Claudiani uersibus perspectis, haec nobis dilucida esse apparuit:

1. Non omnes thesauri poetici rationes, quibus Claudianus usus sit eandem uim sensus animi exprimendi habere.

2. Maximam significandi uim narrationes hominum euentorum, naturae uitaeque descriptiones, imagines, quae ad argumentum pertinent, habere.

3. Quanto poeta ab argumento recedat atque ad Romae praeterita tempora mythologiarumque casus accedat, tanto uim suae carminis artis minorem fieri et, cum grandia profiteatur, facultatem irridendi dare.

4. Haec non solum nos qui tantis post Claudianus saeculis haec scribimus dicere, uerum etiam Horatium, Martialem, Iuuenalem directe affirmasse, Catullum, Vergilium, suis uersibus politissima arte perfectis, demonstrasse.